

Inhoud

1. Zo is het 9
2. Verwachtingen 19
3. Bloeiend en zoemend 35
4. Die zelfbewegende dingen 51
5. Wie speelt er op die piano? 66
6. Het sluiten van de cirkel 77
7. Waar is de beer? 93
8. Hm... 118
9. Helemaal zelf 144
10. De glanzende draad 165
11. Geloof me 195
12. Het gaat over een muisje 209
13. De jonge Doctor Who 228
14. 'Lightning Ridge is Falling Down' 251
15. Als je naar de zee des levens gaat,
vergeet dan je zwembandjes niet 271
16. Waar het je heen voert 297
 - Dankbetuiging 308
 - Noten 311
 - Register 320

Zo is het

Ik wist niet waar ik moest beginnen, en dus vroeg ik het aan haar.

‘Athena?’

Ze zat me restjes koffieschuim te voeren met een theelepeltje. Het was midden op de ochtend, op een kille en heldere dag in juni, en het winkelpubliek had het centrum van Sydney overgelaten aan deeltijdvaders en enkele haastige kantoor-meisjes. We zaten in een café op de benedenverdieping van het Queen Victoria Building en voelden de winterse tochtvlagen die kwamen aanzetten over de roltrap niet ver van ons vandaan.

‘Weet je nog dat je een baby’tje was?’

‘Nee.’

‘Is er nog iets wat je wél weet van toen je nog een baby’tje was?’

‘Nee.’

Ze bleef met de theelepeltje langs de rand van het lege kopje schrapen.

‘Nog een hapje?’ bood ze aan. ‘Zal ik je voeren?’

Gehoorzaam leunde ik voorover. Ze duwde het lepeltje diep in het kopje en schepte opnieuw een vaag naar metaal smakend restje koffieschuim in mijn mond.

‘Toen je nog een heel klein kindje was, hoe was dat toen?’

‘Weet ik niet. Weet ik nog niet.’

Nog. Zou het straks dan allemaal weer in haar opkomen?

‘Weet je nog wat we vroeger samen deden?’

‘O, dat zeg je nou altijd,’ verzuchtte ze.

Een beetje verbaasd over de toon waarop mijn dochter dat zei, leunde ik achterover. Terwijl ik toekeek hoe ze vastberaden mijn koffiekopje leegschraapte, met oogjes die een beetje scheel stonden van inspanning, vroeg ik me af of ik deze vraag werkelijk al eerder had gesteld. Waarschijnlijk was ik komen aanzetten met een paar andere vragen die al even onmogelijk waren, en mogelijk ook net zo absurd.

‘Dat komt omdat het me interesseert.’

‘Waarom?’

‘Omdat het interessant is. Omdat jij interessant bent.’

Met een rammelend geluid viel het lepeltje in het kopje. ‘Jij bent de klapper en ik ben het varkentje.’

‘Weet je dat nog?’

‘Klappen! Je moet klappen!’

Ik klapte. Kantoormensen kwamen haastig langsgelopen met bekers cappuccino met plastic dekseltjes erop en leken zich te verbazen over het applaus vanuit het Old Vienna Coffee House.

‘Athena, toen je nog een piepklein baby’tje was, wat deden we toen voor spelletjes?’

‘Nou,’ zei ze met zwaarmoedige zekerheid. ‘Volgens mij speelden we tikkertje.’

‘Maar wat deden we voordat je kon hollen, toen je nog een piep-piepklein baby’tje was? Weet je nog hoe het is om een piep-piepklein baby’tje te zijn?’

Ze trok het rietje uit haar jus d’orange en trompetterde naar me, zodat het kleverige, warme spul over me heen spatte. Ik voelde een vage, vertrouwde wanhoop.

‘Weet je nog wie er op je paste toen je een klein kindje was?’

‘Mama.’

‘En wie verder nog?’

Ze keek me aan met het rietje nog tussen haar tanden. Blon-

de lokken krulden in haar ooghoeken, en haar blauwe irissen waren groot en helder. Mijn vragen leken van haar af te springen. Ze werd voortdurend met vragen bestookt. Voor haar was dat gewoon iets om voor weg te duiken of lijdzaam te verduren. Maar ik had haar antwoord nodig. Onze krijsende pasgeborene van bijna drie jaar geleden had iets buitengewoons doorgemaakt, en zij was daarvan de enige echte getuige. Ik had haar transformatie van buitenaf waargenomen en vastgesteld hoe ze was uitgegroeid tot dit beweeglijke centrum van ervaringen waarmee ik, met wat zachte drang of omkoperij, voorzichtig een gesprekje kon voeren. Maar zij was de enige die dat proces zelf had doorleefd. Ik had mijn notitieboekjes, mijn aantekeningen en theorieën, maar er was een grens aan wat ik met zorgvuldige observatie kon bereiken. Mijn proefpersoon moest het zichzelf kunnen herinneren.

Toen glimlachte ze. Ik denk in ieder geval graag dat ze erbij glimlachte.

‘Papa,’ zei ze.

Als ik eraan terugdenk, besef ik dat het wel een heel moeilijke vraag was voor zo'n klein kindje. Als Athena net zo was als ik, of zoals bijna iedereen aan wie die vraag ooit gesteld is, zou ze

zich de eerste twee of drie jaar van haar leven maar heel vaag herinneren. Welke manier van vragen je ook kiest, niemand schijnt aantoonbaar nauwkeurige herinneringen aan zijn allervroegste kindertijd te hebben. Op het eerste gezicht zijn kinderen niet alleen een schone lei – een tabula rasa – maar ook een oppervlak dat zo enorm glad is dat er niets aan blijft plakken. De gebeurtenissen van het leven hechten zich er niet aan. Zoals Sigmund Freud ooit heeft opgemerkt, heeft men zich daar niet genoeg over verwonderd.¹

Nog maar vrij kort geleden zijn psychologen enigszins gaan doorgronden waarom onze allervroegste herinneringen ons niet bijblijven tot in onze kindertijd en daarna. We weten dat verschillende soorten informatie in het geheugen op verschillende wijzen worden geordend en opgeslagen. Informatie over persoonlijke feiten gaat in een systeem dat bekendstaat als het semantische geheugen; informatie over gebeurtenissen die ons overkomen, wordt opgeslagen in een ander systeem, ons autobiografische geheugen. Athena was nu bijna drie en wist al heel behendig om te gaan met bepaalde soorten feiten over de wereld, zoals haar geboortedatum, of het feit dat Wynyard de naam is van de eerste treinhalte na Harbour Bridge. Maar haar vermogen om haar kennis van wat ze had meegemaakt te ordenen, was zich nog maar net aan het ontwikkelen. Ze was nog geen autobiograaf. Haar eigen levensverhaal was voor haar geen geschikt onderwerp voor onderzoek.²

Misschien kwam dat omdat voor het verwerken van informatie over je eigen leven iets meer vereist is dan het onthouden van onpersoonlijke, objectieve stukjes kennis. Om te kunnen zeggen dat je over semantische kennis beschikt, dat je weet wat de hoofdstad van een bepaald land is bijvoorbeeld, is het voldoende om dat feit te kennen: je hoeft je niet precies te herinneren op welk moment je dat te weten kwam. Maar als het om de details van onze eigen levens gaat, vormt die persoonlijke, subjectieve hoedanigheid juist de essentie van onze herinneringen.³ Het was niet zo dat Athena het onmogelijk

vond om feiten over haar eigen leven te verwerken. Ze beschikte over een uitstekend geheugen voor verschillende soorten autobiografische informatie, zoals beloften die we haar op een moment van zwakte hadden gedaan, of de kleren die ze aan had gehad toen ze een bepaalde plek bezocht. Maar het bezoek zelf wist ze niet terug te halen; ze kon zichzelf niet in het middelpunt van de herinnering plaatsen. Geheugenonderzoekers vermoeden tegenwoordig dat dit speciale, subjectieve aspect van het geheugen zich pas halverwege het derde levensjaar ontwikkelt.⁴ Als dat werkelijk het geval is, zou dat verklaren waarom de meeste mensen zich helemaal niets herinneren uit hun eerste levensjaren. In onze kindertijd komen wij zelf niet voor in onze herinneringen. We kunnen leven, maar zijn nog niet in staat om dat leven in onze gedachten opnieuw te beleven.

‘Wat schrijf je?’ zei ze.

Ik keek op van de volgekrabbelde bladzijden van mijn aantekenboekje. Voor de zoveelste keer had ik niet in de gaten gehad dat mijn waarnemingen me hadden afgeleid van het waargenomen zelf.

‘Ik schrijf op wat je zegt. Al sinds je een baby’tje was heb ik dat allemaal opgeschreven.’

‘Waarom?’ zei ze, en ze keek me licht geschokt aan.

‘Omdat dat papa’s werk is. Hij probeert te begrijpen hoe kleine kinderen denken.’

Daar moest ze om lachen. Papa’s zaten de hele dag naar lege velletjes papier te turen en maakten dan lange wandelingen waarbij ze in zichzelf liepen te praten. Op die manier leerde je natuurlijk nooit iets begrijpen.

‘Weet je?’ zei ze, om me ter wille te zijn. ‘Toen ik een piepklein baby’tje was, was het heel zonnig.’

Ik knikte en probeerde die gedachte voorzichtig naar buiten te lokken. Ik vermoedde dat deze zomerse herinnering iets te maken had met de vakantie van vorig jaar, maar misschien was het ook niet meer dan de naglans van de zelfgemaakte filmpjes

die we kortgeleden hadden gekeken. Athena's greep op deze herinnering was duidelijk niet heel stevig, en ik kon begrijpen waarom. Als ze zichzelf pas toen ze tweeënhalft was in het middelpunt van haar herinneringen was gaan plaatsen, was vijf zesde van haar leven inmiddels vergeten geraakt. Hoe voelde het als zo'n groot deel van je verleden onmiddellijk ontoegankelijk voor je was geworden? Was het leven voor haar nog steeds niet meer dan een 'bloeiende, zoemende verwarring',⁵ een film waarin ze nog maar net de hoofdrol was gaan spelen? Hóé was het om haar te zijn? Viel dat wel ergens mee te vergelijken?⁶

Ik had een speciale reden om daar belang in te stellen. Als postdoc en later als parttime universitair docent had ik de ontwikkeling van kinderen jarenlang bestudeerd, maar dan wel in abstracto en van een veilige academische afstand. Ik had gezien hoeveel diepgaande veranderingen zich gedurende de eerste drie levensjaren voordoen in bijna alle aspecten van de menselijke psyche. Binnen een paar jaar na zijn geboorte, moet een pasgeboren kindje een geest zien op te bouwen uit de chaos, zich de macht over zijn eigen handelen zien te verwerven, zich het vermogen eigen maken om over zijn ervaringen te praten en zichzelf leren beleven als het bewuste wezen dat het middelpunt vormt van al deze ervaringen. Hoewel het wordt geboren met bepaalde complexe en uiterst gespecialiseerde talenten, lijkt het daarmee toch maar schamel toegerust voor de taken die het voor de boeg heeft. Ontwikkelingspsychologen worstelen met enkele van de allergrootste vragen die we maar kennen: hoe een mens zich zowel een particulier als een publiek 'zelf' verwerft, of taal een vaardigheid is die aan te leren valt of iets wat uitsluitend bestemd is voor biologisch uitverkorenen, hoe de kleuren van het bewustzijn wortel kunnen schieten in een stel hersenen dat zijn bestaan begint als niet meer dan wat ruw, snelgroeiend weefsel. Als je een geest in ontwikkeling maar aandachtig genoeg bekijkt, had ik mijn studenten altijd voorgehouden, kun je al-

les te weten komen wat je over het leven als mens maar hoeft te weten.

Voor mij kwamen al die vragen nu op de meest rechtstreeks mogelijke manier tot leven. Met de komst van Athena had het verschijnsel dat me op een afstand al zo gefascineerd had, zich op verrukkelijke wijze recht voor mijn ogen gemanifesteerd. Naast alle andere emoties van die in een roes verstreken dagen van mijn nieuwe vaderschap had ik ook een gevoel van verrassing beleefd dat wel iets weg had van het gevoel dat je hebt als je nieuwe buurman je chef blijkt te zijn, en je niet alleen je dierbare evenwicht tussen werk en privéleven in rook ziet opgaan, maar ook het naakt zonnebaden in eigen tuin. Athena deed niet alleen een beroep op mijn professionele verantwoordelijkheden, maar ook op mijn verantwoordelijkheden als ouder. Ze bracht mijn werk met zich mee naar huis. De afgelopen drie jaar had ik dit wonder van zeer nabij geobserveerd en toegekeken hoe de ingrijpende transformaties van het peuterschap zich voltrokken aan mijn eigen kostbare eerstgeborene. In die korte duizend dagen was onze jammerende en krijsende zuigeling veranderd in een persoon: een sociaal, moreel, intelligent en welbespraakt wezen. Ik was me er misschien niet volledig van bewust geweest wanneer het gebeurde, maar ergens tijdens dat proces had ik toegekeken terwijl er een bewustzijn werd gevormd.

Bij elke nieuwe mijlpaal in Athena's ontwikkeling peinsde ik over hoe de theorieën die ik had bestudeerd aansloten op de werkelijkheid waarvan ik nu getuige was. Maar ik merkte ook dat ik me voortdurend verwonderde over de andere, subjectieve zijde van het objectieve verhaal. Ik wilde begrijpen hoe het moest zijn om een geest te bewonen die elke dag anders was, en wiens zelfbegrip zo snel veranderde. Veel getuigenverklaringen van binnenuit wist ik niet te vinden, niet in de mij vertrouwde wetenschappelijke literatuur en al evenmin in romans en verhalen voor volwassenen, waarin de ervaringen van kinderen van onder de drie nauwelijks een stem hebben ge-

vonden. Ondanks alle rijkdom van hun beschrijvingen van het volwassen bewustzijn en hun bereidheid om hun oor te luisteren te leggen bij afwijkende vormen van ervaring hebben dichters en romanschrijvers toch maar weinig belangstelling getoond voor de onherinnerde atmosferen van het peuterschap. Die verwaarlozing verbaasde me, want al ons wetenschappelijk onderzoek naar de geest van het jonge kind wees erop dat het daar interessant moest zijn.

Naast de gewone genoegens van het vaderschap beloofde mijn tijd thuis met Athena me ook een soort inzicht te geven in de geest van een klein kind dat alleen aan insiders is voorbehouden. Met gebruikmaking van een beetje fantasievolle projectie had ik de kans om wat subjectieve details in een wetenschappelijk kader te plaatsen. Viel het ergens mee te vergelijken om een pasgeboren baby te zijn, een klein kindje op de drempel van de taal, een fel onafhankelijke peuter? Zou zorgvuldig waarnemen en vragen stellen, verrijkt door uit recent onderzoek voortgekomen inzichten, aanwijzingen opleveren over hoe zulke ervaringen beschreven zouden kunnen worden? Wat begrijpen jonge kinderen van hun eigen bewustzijn, van hun vermogen om zich in het middelpunt van deze kleurige, chaotische ervaringen te bevinden? Hoe slaag je erin om jezelf te begrijpen als dat zelf geen continuïteit heeft in de tijd? Dat waren enkele van de vragen waardoor ik me aanvankelijk zo tot dit onderwerp aange trokken had gevoeld, en nu bood het vaderschap me een gelegenheid om die vragen weer helemaal opnieuw te stellen. De antwoorden, als ik antwoorden zou vinden, zouden me voor Athena niet tot een betere vader maken, maar zij zou daardoor voor mij misschien wel een iets minder groot raadsel worden.

De dag na ons bezoek aan het Old Vienna Coffee House nam ik een paar video-opnamen door van Athena als baby. Ik was bezig onze videobanden over te zetten op de computer en een tijdlang hadden we er 's ochtends vroeg naar zitten kijken als zij in haar pyjama de trap af kwam stommelen, met een gezichtje dat opgezet en euforisch was van de slaap. Voor het ge-

heugen van het kindje dat bij me kwam zitten om deze video-fragmenten te bekijken, vormde zelfs de baby op het beeldscherm nog geen aanleiding tot zelfherkenning. Ook ik kende mijn dochttertje nauwelijks terug in de twee maanden oude zuigeling met het vollemaansgezicht die nu vanaf het scherm van mijn laptop de wereld in keek. Daarvoor had ze zich de afgelopen drie jaar telkens weer te effectief overschreven en daarbij meteen ook zorgvuldig alle aanwijzingen versnipperd over wie ze vroeger was geweest. Om dit vreemde kindje, dat zo verloren was geraakt in de tijd, ooit nog te begrijpen, zouden we al mijn aantekenboekjes en deze urenlange video-opnamen nodig hebben.

Ze kwam binnen en klauterde op mijn knie. Op het beeldscherm was zijzelf te zien, toen ze negenenhalve week oud was. In de videoclip zat ze op mijn knie in een slaappakje met bloemetjesmotief. Ze werd overeind gehouden door mijn handen en was druk met haar tong in de weer terwijl ik haar neus en wangen kietelde en met mijn vingers over haar kale hoofdje trippelde. Ik had ingezoomd, zodat haar gezicht het hele beeldscherm vulde. De Athena van bijna drie jaar oud keek naar de Athena van negenenhalve week, en de Athena van negenenhalve week keek terug. De camera zoomde zelfs nog verder in, en kwam zo dichtbij dat de autofocus in de war raakte en het beeld eerst wazig en toen weer helder werd. De Athena van nu zat geboeid te kijken. De Athena van toen deed haar ogen wijd open en trok haar mondhoek op in een grijns. Ik liet de opnamen wat minder snel afspelen en de camera zoomde in op haar ogen, eerst op het ene en daarna op het andere, op haar wijd opengesperde neusgaten, haar snavelachtige, bijna doorzichtige mond, de zachte bolling van haar wang, het miniatuurvoorwerk van een oortje. Van zo dichtbij als de autofocus maar toeliet, zweefden we over haar baby-zelf alsof we vanuit een helikopter opnamen maakten van een reusachtige boeddha. Uiteindelijk richtte de camera zich op haar linkeroog en zoomde zo ver mogelijk in. Boven haar ooglid bevond zich één

enkele, volmaakte huidplooi. Haar wimpers waren lang en fijn. Haar iris was een donkere cirkel die bijna helemaal werd gevuld door de nog zwartere pupil. Toen kwam er, voor mij in ieder geval, een vreemd moment van herkenning. Het was alsof ik niet langer *door* een ruit keek, maar *erin* was gaan kijken, in het glas zelf, en daarin de details van de kamer weerspiegeld zag. In het glimmende zwart van haar pupil was iets anders te zien: een ronde maar ook menselijke gedaante, een weerspiegeld silhouet. Ik zag hoe ik naar haar stond te kijken, gevangen in de spiegel van haar hoornvlies: het oog in haar oog, haar voortdurende waarnemer.

